

B. Stenge Csaba

Forrás a szolidaritásról

*Benda Kálmán segítségkérő levele Gábrriel Asztrik Lászlóhoz
Kosáry Domokos bebörtönzése idején 1958-ban*

Kosáry Domokos és Benda Kálmán, a 20. századi – illetve Kosáry Domokos részben a 21. századi – magyar történetírás legkiemelkedőbb egyéniségei közé tartoztak. Mindketten dolgoztak levéltárosként is és a kollegiális kapcsolaton túl közeli barátok is voltak.¹ Életútjuk és kiemelkedő életművük közismert. Szakmai tevékenységük mellett az is köz tudott, hogy egyikük sem volt a pártállami rezsim kegyeltje. A velük szemben alkalmazott retorziók Kosáry Domokos bebörtönzésében csúcsondottak ki, akit 1957. november 14-én tartóztattak le, majd egy koncepciók kémkedési per nyomán 1958. június 18-án négyévi szabadságvesztésre ítélték. Kosáry Domokos végül az 1960. áprilisi amnesztia idején szabadult feltételesén. (1960. április elsején Magyarország „felszabadulásának” 15. évfordulója alkalmából történt meg a részleges politikai közkegyelem kihirdetése).

Benda Kálmán a bebörtönzéstől megmenekült ugyan, bár nála is „rezgett a lécz”.² Barátjáról, Kosáry Domokosról és családjáról azonban Benda a legnehezebb időkben sem feledkezett meg, aminek ékes bizonyítéka egy, az idén nyáron kezembe került levél.

2023 júliusában a Külgazdasági és Külügyminisztérium Klebelsberg Kuno-ösztöndíjával az Amerikai Egyesült Államokban, Indianában a katolikus Notre Dame Egyetemen az ott tanító nemzetközi hírű középkori egyetemtörténész, a premontrei szerzetes Gábrriel Asztrik László³ irathagyatékát tártam fel és jegyzékelttem. A Magyarországot 1947-ben, a kommunista hatalomátvétel miatt elhagyó, Kosáryhoz és Bendához hasonlóan francia orientációjú Gábrriel Asztrik László irathagyatékában bukkantam az e közleményben publikált, 1958 őszén keletkezett levélre, amelyben Benda Kálmán Kosáry Domokos családjának kér tőle segítséget.

Mivel a magyar elhárítás figyelte és részben ellenőrizte a kimenő és bejövő nyugati levelezést, így Benda óvatosságból ezt a levelet Bécsből adatta fel egy volt kollégája, Németh Balázs⁴ református lelkész segítségével, akivel a Ráday Gyűjteményben dol-

¹ A teljesség igénye nélkül Kosáry Domokosról (1913–2007) lásd pl. a Magyar Tudomány 2013. 12. számát (amely születésének 100. évfordulójára megemlékezve egy neki dedikált emlékszám lett), illetve ezen belül különösen Glatz, 2013 és Romsics, 2013, továbbá Vizi, 2007, valamint Berényiné, 2020. Benda Kálmánról (1913–1994) lásd pl. Péter, 1994 és Őze, 2014.

² Lásd erről bővebben: Őze, 2014.

³ Gábrriel Asztrik László (1907–2005) életútjáról a szerző tervez majd a közeljövőben egy részletesebb publikációt is.

⁴ Németh Balázsról (1931–2018) lásd részleteiben: Novák, 2019. Ezúton is szeretném megköszönni Bartha Ákos forrással kapcsolatos segítségét.

goztak együtt 1954–56-ban, és akit segélyszállítmányok koordinálása közben Bécsben ért az 1956. november 4-ei szovjet támadás, ahonnan már nem tért haza. Benda Kálmán nyilvánvalóan azért bízta Németh Balázssal a levél elküldését, mert benne feltétel nélkül megbízott. Németh Balázs a példaképének tekintette Bendát. Érdeklődéssel említem itt, hogy 1956-ban Benda Kálmánnak és Németh Balázsnak egy közös publikációja is megjelent a Levéltári Szemle elődjében, a Levéltári Híradóban.⁵

Az alábbi forrásközlés Németh Balázs levelének szöveghű, nem betűhű verziója: mivel magyar ékezet nélküli írógéppel készült, ezért a megfelelő ékezeteket pótoltam, illetve a Kosáry Domokos keresztnévénél a levélben kétszer szereplő hibás Domonkos keresztnévet is helyesen Domokos formában szerepeltettem. A levél alján jól láthatóan elkülönülően a családtagok ruha- és cipőadományhoz szükséges adatai, méretei szerepelnek.

„Bécs, 1958.11.3.

Tisztelt Professor Gábrriel!

Benda Kálmán arra kért egy Bécsen átutazó ismerőse által, hogy Önnel a következő dolgokat közöljem, illetve a következő dolgokra kéri Önt: Dr. Kosáry Domokost Magyarországon, katonai természetű kémkedés koholt vádja alapján négy évi fegyházbüntetésre ítélték. Családja: 2 gyermeke és felesége elég nehéz anyagi helyzet között élnek. Benda Kálmán ezért arra kéri Önt, hogy amennyiben Önnek módjában állana, lenne szíves akár valutaátutalás által, akár csomagok küldése által Kosáry Domokos családját segíteni. Amennyiben ez lehetséges lenne, úgy a segítséget semmi esetre sem dr. Kosáry nevére küldje, hanem vagy felesége, vagy gyermekei nevére és címére. A család címe: Budapest, V. Fáttra tér 5 [a Fáttra tér a Sas-hegyen van, amely a XI. kerülethez tartozik, nem az V. kerülethez – B. S. Cs.]. Benda Kálmán előre is köszöni szívességét és szeretettel üdvözli Önt.

Benda Kálmán egyébként jó egészségnek örvend. Jelenleg a Magyar Történettudományi Intézetben dolgozik. 1956-57-ben az Intézetnek egy ideig aligazgatója is volt. Jelenleg a Rákóczi-szabadságharc külpolitikáján és a magyar jakobinus mozgalom történetén dolgozik.

Tisztelettel:

Németh Balázs

*Balázs 17 éves
magas 176 cm
vállszélesség 49 cm
nyakbőség 38 cm
lábméret 37*

*Judit 16 éves
mag. 166 cm
váll. 46 cm
nyakbőség 36 cm
lábméret 34*

*Klára 41 éves
magasság 162 cm
váll 40 cm
nyakbőség 33 cm
lábméret 36.⁶*

⁵ Benda–Németh, 1956.

⁶ UNDA CALG 13/36.02.

Személy szerint biztos vagyok benne, hogy Gábrriel Asztrik László valamilyen módon próbált segíteni Kosáry Domokos családjának – feltételezésem szerint közvetítőn keresztül –, de ez természetesen ennyi év távlatából, konkrét források nélkül nem igazolható. (Gábrriel Asztrik László segítőkészségére jellemző egyébként, hogy olyan levelezést is találtam az irathagyatékában, amelyben egy általa nem is ismert fiatal, 1956-os menekült egy jugoszláviai menekülttáborból kérte a segítségét, hogy eljuthasson az Egyesült Államokba és Gábrriel Asztrik László végig segítette a szponzorációs eljárást.)

A levél tartalmának megvalósulásával kapcsolatban ennek ellenére szerettem volna további információkhoz jutni. Kosáry Domokos közeli hozzátartozói közül már csak 1942-ben született Judit lánya él, aki a biokémia területén futott be kimagasló tudományos pályafutást, jelenleg a MATE professzor emeritája. Dr. Kosáry Judit készségesen sietett a segítségemre a levéllel kapcsolatban felmerült kérdések megválaszolásában, azaz hogy érkezett-e a családhoz segítség külföldről (Kosáry Domokos idősebb gyermeke, 1941-ben született Balázs fia sajnos fiatalon elhunyt).

„Kérdésére, miszerint annak idején érkezett-e hozzánk külföldről segítség, nem könnyű válaszolnom. Annak idején, 1957 és 1960 között 15–18 éves gimnazista voltam. A család egzisztenciájának fenntartásában keményen részt kellett vennem, hajdani általános iskolám révén esténként magánórákat adtam, általában napi 4 órát. A későbbi korban meghalt, annak idején ugyancsak gimnazista Balázs bátyám zenészként járult hozzá a családi költségvetéshez, általános iskolai énektanár édesanyám pedig az ismerősöktől vállalt, több nyelvű gépeléssel egészítette ki a fizetését. Néha előfordult, hogy postán kaptunk valami összeget fiktív feladótól, de ez nem igen volt jellemző. Az igazi segítséget az itthoniaktól kaptuk. Például az, hogy a gimnáziumomban ingyen kaptam ebédet (meg tízórait és uzsonnát) fals tanulószobajegy segítségével. Ez tulajdonképpen nem került az iskolának pénzébe, mindig volt hiányzó tanuló. Amikor gimnazistaként délutánonként tanítani jártam, akkor a fizetség mellé mindig kaptam uzsonnát. Amikor édesapámnak a börtönben megengedték, hogy szakmai munkát végezzen, könyvtári könyveket vihetett be anyám, azokat persze valaki az intézményből kikölcsönözte, sőt külföldről is hoztak be számára könyveket. A történész szakmából sokan segítettek így. A börtönbeli kutatásaiából apám két könyvet írt, és később publikált, az egyiket Széchenyiről, a másikat a magyar külpolitikáról 1848-49-ben. Az ötvenes évek elején, az állástalansága idején írta meg apám a történeti bibliográfiáját, aminek harmadik kötetét és indexét név nélkül, a Történettudományi Intézet égisze alatt jelentették meg, mivel apám akkor börtönben volt. Sok ismerős történész segített az index összeállításában, az én feladatom a szoros névsorrendbe rakás volt. (...) Arról persze nincs tudomásom, hogy a minket segítő történésszeket támogatták-e kerülőúton külföldről.”

Külön a levélben említett, esetleges ruhaküldeményekről az alábbiakat írta:

⁷ Kosáry, 2023a. A szerző ezúton is köszöni dr. Kosáry Judit szíves segítségét.

„Nem tudok arról, hogy kaptunk volna ilyen jellegű adományt akár külföldről, akár belföldről. Ha ilyen ruhaneműt kaptunk volna, nem kellett volna hónapokig lyukas talpú cipőben járnom, és anyámmal összesen három szoknyával és három blúzzal megelégednem, amiket felváltva hordtunk, egy meg mindig a mosásban volt. Azt pedig elképzelhetetlennek tartom, hogy bármilyen családtagom úgy kapott volna valamilyen adományt, hogy az információt ne osztotta volna meg velünk. Nem tudom, hogy csak elhatározás formájában maradt a dolog, vagy valahol a megvalósítás során siklott ki. Mindenesetre már az is jól esik, hogy kint egyáltalán gondoltak a megsegítésünkre.”⁸

Források és szakirodalom

- UNDA CALG 13/36.02. = University of Notre Dame Archives. CALG 13/36.02. Németh Balázs Benda Kálmán kérését tolmácsoló levele Gábrriel Asztrik Lászlóhoz, 1958. november 3.
- Kosáry, 2023a = Dr. Kosáry Judit levele a szerzőhöz, 2023. szeptember 26.
- Kosáry, 2023b = Dr. Kosáry Judit levele a szerzőhöz, 2023. szeptember 28.
- Benda–Németh, 1956 = Benda Kálmán – Németh Balázs: Értelmiségi családok levéltárának rendezése. Levéltári Híradó 1956. 4. sz. 53–69.
- Berényiné, 2020 = Berényiné Kovács Gyöngyi: Kosáry Domokos a Pest Megyei Levéltárban. Levéltári Szemle 2020. 4. sz. 75–83.
- Glatz, 2013 = Glatz Ferenc: Kosáry Domokos, a történész életútja. In: Magyar Tudomány 2013/12. 1414–1436.
- Magyar Tudomány 2013/12. Kosáry 100 (Kosáry Domokos születésének 100. évfordulójára készült emlékszám)
- Novák, 2019 = Novák László Ferenc: Dr. Németh Balázs (1931–2018). Honismeret 2019. 3. sz. 90–92.
- Óze, 2014 = Óze Sándor: Történészek az állambiztonság célkeresztjében. Benda Kálmán megfigyelése. Hamvas Intézet, Bp., 2014.
- Péter, 1994 = Péter Katalin: Benda Kálmán. Levéltári Közlemények 1994. 1–2. sz. 258–260.
- Romsics, 2013 = Romsics Ignác: Kosáry Domokos és a Teleki Intézet, 1941–1949. Magyar Tudomány 2013. 12. sz. 1458–1465.
- Vizi, 2007 = Vizi E. Szilveszter: Elhunyt Kosáry Domokos. Magyar Tudomány 2007. 12. sz. 1514–1517.

⁸ Kosáry, 2023b.